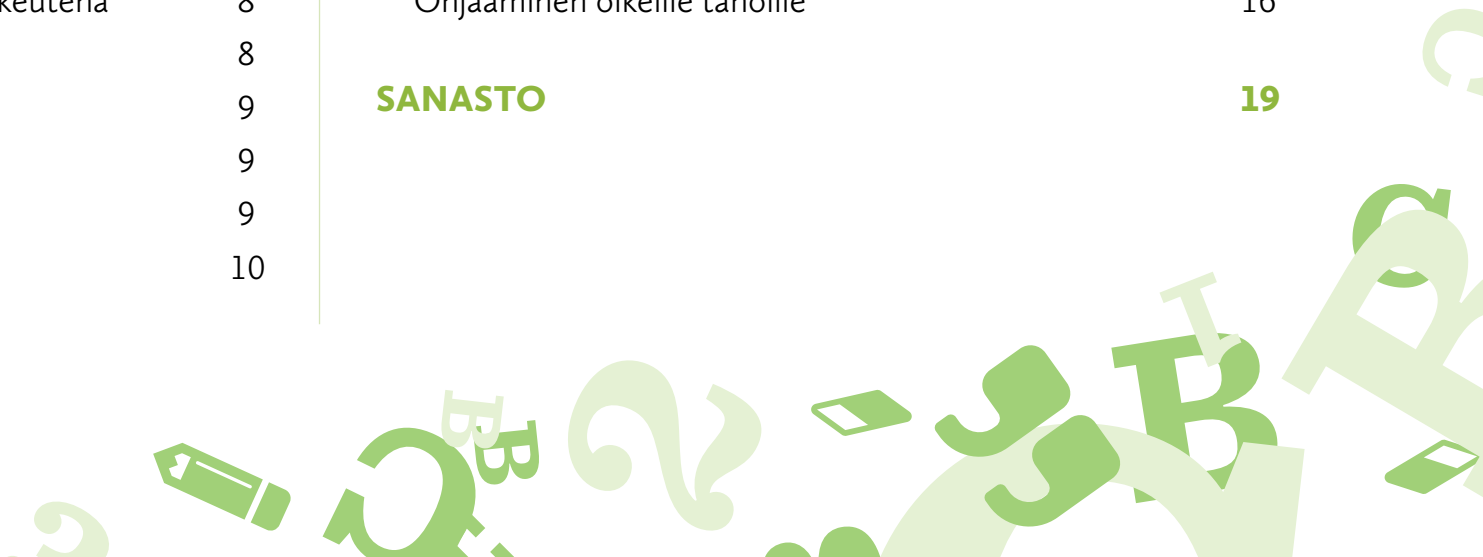

PAPERITTOMAN LAPSEN OIKEUS PERUSOPETUKSEEN

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	3		
1. PAPERITTOMUUDESTA	4		
Kuka on paperiton?	4		
Paperiton lapsi	5		
Paperittoman kaltaisessa tilanteessa olevat henkilöt	6		
Paperittomien määrä Suomessa	6		
Lapsi on aina ensisijaisesti lapsi	6		
Paperittomalla lapsella on oikeuksia	7		
2. OIKEUS PERUSOPETUKSEEN	8		
Oikeus perusopetukseen perus- ja ihmisoikeutena	8		
Oikeus perusopetukseen Suomessa	8		
Perusopetus Suomessa	9		
Oppivelvollisuus ja oppivelvollisuusikä	9		
Vaitiolo velvollisuus	9		
Tilanne muissa EU:n jäsenvaltioissa	10		
		3. KOULUUN PÄÄSY SUOMESSA	11
		Esteitä kouluun pääsyssä	11
		Miten helpottaa jatkossa paperittomien pääsyä kouluun?	12
		4. LÄHTÖKOHTIA PAPERITTOMAN LAPSEN KOHTAAMISEEN	13
		Kouluun pääsy on tärkeää paperittomalle lapselle	13
		Monet tekijät vaikuttavat paperittoman lapsen tilanteeseen	14
		Paperittomat lapset ovat erityisen haavoittuva ryhmä	14
		Muita kohtaamisessa huomioitavia asioita	15
		Ohjaaminen oikeille tahoille	16
		SANASTO	19

JOHDANTO

Tämä julkaisu tarjoaa perustietoa paperittomuudesta ilmiönä sekä erityisesti paperittoman lapsen oikeudesta perusopetukseen. Julkaisun loppupuolelta löytyy lista eri asiantuntijatahoista, joihin voi tarvittaessa olla yhteydessä. Tietopakettin lopussa on myös paperittomuutta ilmiönä avaava sanasto.

Tietopakettin on tuottanut Pakolaisneuvonta ry:n koordinoima Paperittomat-hanke. Pakolaisneuvonta ry on kansalaisjärjestö, jonka päätehtävä on antaa oikeudellista apua turvapaikanhakijoille Suomessa. Paperittomat-hankkeessa annetaan oikeudellista neuvontaa paperittomille siirtolaisille ja heitä kohtaaville sekä tiedotetaan paperittomien oikeuksista. Hankkeen aikana on aiemmin julkaistu myös opas paperittomien oikeudesta terveyteen. Hanketta rahoittaa Raha-automaattiyhdistys. Tämä julkaisu on suunnattu opetuslalla työskenteleville, paperittomia kohtaaville sekä kaikille, jotka tarvitsevat perustietoa paperittomuudesta.

Lisätietoa Paperittomat-hankkeesta verkko-osoitteessa www.paperittomat.fi.

PAKOLAISNEUVONTA RY

Paperittomat
-hanke

JULKAISUN SUUNNITTELU JA TOTEUTUS Meri Korniloff

TEKSTIT Meri Korniloff ja Marjaana Laine

JULKAISUN TAITTO, GRAAFINEN SUUNNITTELU JA KUVITUS Jesse Pasanen

TEKSTIN OIKOLUKU Maija-Kaisa Myllymäki

1. PAPERITTOMUUDESTA

KUKA ON PAPERITON?

Paperiton siirtolainen on valtion alueella ilman laillista oleskeluoikeutta. Hänen oleskelunsa ei ole viranomaisten tiedossa tai sallimaa. Paperittomat ovat pääsääntöisesti EU:n ulkopuolisten maiden kansalaisia.

Paperittomalla voi olla passi tai muita henkilöpapereita. Pelkkä passin tai muun henkilöllisyystodistuksen puuttuminen ei tee ihmisestä paperitonta. Tämän lisäksi esimerkiksi turvapaikanhakijoilla on oikeus oleskella Suomessa sinä aikana kun heidän turvapaikkahakemuksiaan käsitellään eli he eivät ole paperittomia.

*Maahantulo tai maassa oleskelu voi olla laitonta.
Ihminen ei sen sijaan voi koskaan olla laitton.*

Ihmiset, jotka ovat tulleet maahan luvallisesti, saattavat jäädä maahan esimerkiksi turistiviisumin mentyä umpeen ja päätyä siten paperittomiksi. Henkilöstä voi tulla paperiton myös, jos hän päättää kielteisestä oleskelulupapäätöksestä huolimatta jäädä maahan. Toisaalta paperittomat voivat saada oleskelunsa laillistettua. Osa paperittomista pelkää palata kotimaahansa tai entiseen asuinmaahansa. Osa pape-

rittomista on tullut Suomeen esimerkiksi opiskelemaan, työskentelemään tai ollakseen lähellä perhettään.

Paperittomista puhuttaessa on tärkeää käyttää oikeanlaisia käsitteitä. Maahantulo tai maassa oleskelu voi olla laitonta. Ihminen ei sen sijaan voi koskaan olla laitton. Monet kansalaisjärjestöt sekä muun muassa Euroopan Neuvosto ja YK suosivat esimerkiksi sellaisia termejä kuin 'undocumented migrants' ja 'migrants in an irregular situation'.

Paperittoman tietämys suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen oikeusjärjestelmästä on usein vähäistä. Oman oikeudellisen aseman ymmärtäminen voi olla vaikeaa, vaikka henkilö olisi jo käynyt yhden oleskeluluvan hakuun liittyvän oikeudellisen prosessin läpi. Henkilön aiemmat kokemukset esimerkiksi entisessä kotimaassa voivat lisätä pelkoa viranomaisia kohtaan. Paperittomalla saattaa olla perusteet oleskelulupaan, mutta hän ei uskalla tai osaa hakea lupaa.

PAPERITON LAPSI

Paperittomalla lapsella tarkoitetaan lasta, joka oleskelee valtion alueella ilman siihen tarvittavaa laillista oleskeluoikeutta. Lapsi on voinut syntyä paperittomille vanhemmille ja näin ollen päätenyt paperittomaksi. Lapsi perheineen on ehkä saanut kielteisen turvapaikkapäätöksen ja jäänyt päätöksestä huolimatta Suomeen. Lapsi on saattanut tulla maahan ilman maahantuloon oikeuttavia matkustusasiakirjoja joko perheensä kanssa tai yksin, eikä oleskelulupaa ole haettu maahan saapumisen jälkeen.

Vaikka lapsi ei itse olisi paperiton, paperittomuus voi vaikuttaa hänen arkeensa paperittoman läheisen kautta. Huoli läheisen tulevaisuudesta ja epävarmuus siitä, voiko perhe pysyä yhdessä, on lasta kuormittava asia. Joskus kyse voi olla siitä, että perhe haluaa olla yhdessä, eikä hae lupaa perhesiteen perusteella, koska luvan saantia pidetään vaikeana.

Paperittomuus on valinta, jonka aikuinen tekee, koska se on usein paras vaihtoehto useasta huonosta vaihtoehdosta. Sen sijaan lapsi ei voi itse tehdä omia valintojaan, vaan on riippuvainen aikuisten tekemistä päätöksistä. Lapsi on riippuvainen sekä huoltajiensa että Suomen viranomaisten tekemistä päätöksistä.

PAPERITTOMAN KALTAISESSA TILANTEESSA OLEVAT HENKILÖT

Henkilöiden, joilla on laillinen oikeus oleskella Suomessa, pääsy esimerkiksi terveyspalveluihin voi kuitenkin olla eri syistä vaikeaa. Esimerkiksi EU-kansalaiset voivat olla tällaisessa tilanteessa. Maahanmuuttolainsäädännön näkökulmasta näiden henkilöiden oikeudellinen asema on erilainen, mutta käytännössä he ovat perustavanlaatuisen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta samassa tilanteessa kuin paperittomat. Tällainen tilanne voi olla myös henkilöillä, jotka odottavat päätöstä oleskelulupaan. He ovat esimerkiksi tulleet turistiviisumilla Suomeen ja hakevat sitten oleskelulupaa.

PAPERITTOMIEN MÄÄRÄ SUOMESSA

Paperittomien siirtolaisten määrää on mahdotonta tarkalleen tietää. Eri tahojen epäviralliset ja lähinnä suuntaa antavat arviot liikkuvat yleensä muutamasta sadasta muutamaan tuhanteen. Vuonna 2011 Suomessa tavattiin poliisin tilastojen mukaan noin 3300 laittomasti maassa oleskelevää henkilöä. Tilastointitavat eroavat toisistaan ja poliisin tilastoihin on laskettu mukaan esimerkiksi henkilöt, jotka myöhemmin hakevat turvapaikkaa Suomesta. Luku ei siksi kerro paperittomien todellista lukumäärää. Paperittomat-hankkeen oikeudellisen neuvonnan kautta

tavoitetaan osa Suomessa olevista paperittomista. Oikeudellisen neuvonnan kautta saadun kokemuksen ja muun Paperittomat-hankkeesta saadun tiedon valossa voidaan sanoa, että pieni osa paperittomista on lapsia. Vaikka keskustelu paperittomuudesta on Suomessa viime aikoina lisääntynyt, on luotettavaa tutkimus- ja tilastotietoa edelleen vähän.

LAPSI ON AINA ENSISIJAISESTI LAPSI

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa lapsi on määritelty henkilöksi, joka on alle 18-vuotias. Lapsen oikeuksista puhuttaessa lapsi on aina ensisijaisesti lapsi ja hänen oleskelulupansa laatu tai sen puute ovat toissijaisia asioita. Myös paperiton lapsi on aina ensisijaisesti lapsi, ei maahanmuuttaja tai paperiton. Tämä tulisi muistaa sekä arjen kohtaamisissa että lasta koskevassa päätöksenteossa ja lainsäädäntöä tehtäessä. Paperittomat lapset kuuluvat yhteiskunnan haavoittuvimpiin ryhmiin. Kaikki alle 18-vuotiaat, myös teini-ikäiset nuoret, ovat lapsia.

PAPERITOMALLA LAPSELLA ON OIKEUKSIA

Perustavanlaatuiset oikeudet tulee turvata jokaiselle lapselle. Näitä oikeuksia ovat oikeus ihmisarvoiseen elämään, esimerkiksi terveyteen ja perusopetukseen. Lasta ei tule syrjiä hänen tai hänen vanhempiansa kansallisen tai yhteiskunnallisen alkuperän takia. Lasta tulee suojella kaikenlaiselta taustaan perustuvalta syrjinnältä. Nämä edellä mainitut oikeudet kuuluvat myös paperittomalle lapselle riippumatta siitä, onko lapsella tai lapsen vanhemmilla lupaa oleskella maassa.

Perustavanlaatuiset oikeudet tulee turvata jokaiselle lapselle.

Suomi on kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa sitoutunut turvaamaan laajan oikeuden terveyteen kaikille lapsille. Suomessa tämä oikeus ei tällä hetkellä toteudu. Helsingin kaupunginhallitus teki joulukuussa 2013 päätöksen järjestää paperittomille terveystalveluita. Lapsilla tulee päätöksen mukaan olemaan pääsy laajaan terveydenhuoltoon. Lainsäädännön muutoksia kuitenkin tarvitaan vielä.

Paperittomat lapset ovat moninkertaisesti haavoittuvassa asemassa yhteiskunnassa. Lapset kärsivät usein eniten maahanmuuttokontrollin vaikutuksista. Siksi on erityisen tärkeää, että heidän oikeutensa toteutuminen turvataan.

Lähteet ja lisätietoa:

Helsingin kaupunginhallituksen päätös paperittomien terveystalvelujen järjestämisestä löytyy osoitteesta http://www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginhallitus/Suomi/Paatos/2013/Halke_2013-12-09_Khs_44_Pk/3A5E06F3-DDD3-499E-AA5D-DD8BCED31F8E/Ns_paperittomien_henkiloiden_terveystalveluiden_ja.pdf

Laittoman maahantulon vastainen toimintaohjelma 2012–2015:
http://www.intermin.fi/download/38506_372012_Lama_toimenpideohjelma_web.pdf

PICUM (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants)
Children First and Foremost A guide to realising the rights of children and families in an irregular migration situation (2013).

PICUM (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants)
Undocumented Children in Europe: Invisible victims of immigration control (2009).

PICUM (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants)
Undocumented migrants have rights! An Overview of the International Human Rights Framework (2007).

Suomen lainsäädäntö ja Suomea sitovat kansainväliset sopimukset löytyvät osoitteesta www.finlex.fi:

- YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus SopS 60/1991
- YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva sopimus SopS 6/1976
- Ulkomaalaislaki 301/2004

2. OIKEUS PERUSOPETUKSEEN

Jokaisella lapsella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Jokaisen lapsen tulee päästä kouluun riippumatta hänen tai hänen vanhempiensa oikeudellisesta asemasta.

OIKEUS PERUSOPETUKSEEN PERUS- JA IHMISOIKEUTENA

Suomen perustuslain mukaan jokaisella lapsella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Se on perustavanlaatuinen ihmisoikeus, johon Suomi on oikeudellisesti sitoutunut myös kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Perustuslaki ja ihmisoikeussopimukset asettavat valtiolle velvollisuuden taata nämä oikeudet kaikille ihmisille valtion lainkäyttöpiiriin kuuluvilla alueilla. Tämä koskee myös henkilöitä, jotka oleskelevat luvattomasti valtion alueella. Lapsen oikeus perusopetukseen on yksiselitteisesti turvattu muun muassa YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa sopimuksessa, YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa ja Uudistetussa Euroopan neuvoston sosiaalisessa peruskirjassa.

OIKEUS PERUSOPETUKSEEN SUOMESSA

Jokaisella oppivelvollisuusikäisellä lapsella on oikeus päästä kouluun. Kunnan tulee järjestää perusopetusta kaikille sen alueella oleskeleville lapsille. Laki ei edellytä, että lapsella olisi kotikunta tai kunnassa asuminen olisi pysyvää. Ainoastaan oppivelvollisuus on rajattu koskemaan kunnassa vakituisesti asuvia.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies vahvisti joulukuussa 2013 kannanotossaan, että Suomen lainsäädännön mukaan kaikilla lapsilla, myös paperittomilla, on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Perusopetuslain tulkinta on aiemmin johtanut siihen, että kaikki kouluikäiset eivät ole päässeet kouluun.

PERUSOPETUS SUOMESSA

Perusopetusta annetaan oppivelvollisuusikäisille. Käytännössä peruskoulua käyvät ikäluokat vuosiluokilla 1–9. Lapsella on opetuksen lisäksi oikeus saada maksuttomasti koulussa tarvittavat kirjat, muut oppimateriaalit sekä työvälineet. Suomessa monet palvelut ovat osa maksutonta perusopetusta. Esimerkiksi oppilashuollon palvelut ovat maksutta lapsen käytettävissä. Oppilas saa koulupäivänsä aikana myös maksuttoman aterian. Kunnan on järjestettävä kouluterveydenhuollon palvelut oppilaitostensa oppilaille. Paperittomalle oppilaalle nämä palvelut voivat olla erityisen tärkeitä.

OPPIVELVOLLISUUS JA OPPIVELVOLLISUUSIKÄ

Suomessa oppivelvollisia ovat vain vakituisesti Suomessa asuvat lapset. Suomessa oppivelvollisuus alkaa yleensä sen vuoden elokuussa kun lapsi täyttää 7 vuotta ja päättyy, kun perusopetuksen oppimäärä on suoritettu tai kun oppivelvollisuuden alkamisesta on kulunut 10 vuotta. Paperittomilla lapsilla on oikeus opetukseen, mutta ei oppivelvollisuutta.

"Kaikilla on oikeus opetukseen

Perustuslain mukaan kuntien velvollisuus järjestää perusopetusta on laaja. Perusopetuslaki ei edellytä, että lapsen asuminen kunnassa olisi pysyvää tai että kunnan tulisi olla kotikuntalain mukaan määräytyvä lapsen kotikunta." (ote Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen tiedotteesta 19.12.2013)

VAITIOLOVELVOLLISUUS

Vaitiolovelvollisuudella suojataan oppilaan ja hänen perheenjäsentensä yksityisyyden suojaa, joka on perustuslaissa ja ihmisoikeussopimuksissa suojattu perusoikeus. Pääsääntöisesti kaikki oppilaan ja hänen perheenjäsentensä henkilökohtaisia oloja ja taloudellista asemaa koskevat tiedot, jotka on saatu opetustehtäviä hoidettaessa, ovat salassa pidettäviä tietoja.

Vaitiolovelvollisuus sitoo kaikkia opetukseen osallistuvia ja opetuksen järjestämisestä vastaavia henkilöitä. Se sitoo koulun henkilöstöä eli rehtoria, opettajia, tuntiopettajia, koulunkäyntiavustajia ja muuta henkilöstöä. Se sitoo myös kouluterveydenhuollon työntekijöitä, koulukuraattoreita ja koulupsykologeja.

Vaitiolovelvollisuudesta voi poiketa vain, jos laissa on erikseen säädetty joko oikeudesta tai velvollisuudesta luovuttaa tietoa. Tällaisia

poikkeuksia ovat esimerkiksi oppilashuoltotyöhön osallistuvien henkilöiden tiedonkulun turvaaminen sekä lastensuojeluilmoituksen tekemistä koskeva tilanne. Jos esimerkiksi opetustoimen tai sosiaali- tai terveydenhuollon palveluksessa oleva henkilö havaitsee, että lapsen lastensuojelun tarve on syytä selvittää, hänellä on velvollisuus salassapitosäännösten estämättä tehdä lastensuojeluilmoitus kunnan sosiaalitoimistoon.

TILANNE MUISSA EU:N JÄSENVALTIOISSA

Monissa EU:n jäsenvaltioissa, kuten esimerkiksi Ruotsissa ja Ranskassa, oikeus perusopetukseen ulottuu kaikkiin lapsiin. Useissa EU-maissa oikeus perusopetukseen on turvattu kaikille lapsille vähintään implisiittisesti, vaikkei paperittomia olisi suoraan laissa mainittu. Kouluun pääsyn tiellä voi kuitenkin olla erilaisia käytännön esteitä. Ruotsissa oikeus perusopetukseen taattiin myös lain tasolla paperittomille lapsille heinäkuussa 2013 voimaan astuneella lainmuutoksella.

Ruotsissa paperittomilla lapsilla on oikeus maksuttomaan perusopetukseen ja esiopetukseen. Paperittomilla on myös oikeus käydä lukiota, jos he ovat aloittaneet sen ollessaan alaikäisiä. Paperittomilla ei kuitenkaan ole oppivelvollisuutta. Kunnat voivat hakea valtionapua paperittomien lasten koulunkäynnistä koituviin kustannuksiin. Tiedoista, joita valtionapua varten kerätään, ei paljastu paperittoman lapsen identiteettiä.

Lähteet ja lisätieto:

Apulaisoikeusasiamiehen tiedote: ”Kunnan tulee järjestää perusopetusta kaikille kunnassa asuville lapsille”, Apulaisoikeusasiamies 19.12.2013.
<http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/pubman/templates/2.htx?id=1022>

Lisätietoa lastensuojelusta: <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/>

PICUM (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants)
Children First and Foremost A guide to realising the rights of children and families in an irregular migration situation (2013).

Ruotsin uudistetusta koululaista tietoa osoitteessa <http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Utskottens-dokument/Betankanden/Arenden/201213/UbU12/> sekä paperittomien koulunkäynnistä laajemmin osoitteessa <http://www.skolverket.se/regelverk/mer-om-skolans-ansvar/papperslosa-barn-1.205221>

Suomen ajantasainen lainsäädäntö sekä Suomea sitovat kansainväliset sopimukset löytyvät osoitteesta www.finlex.fi:

- *Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999*
- *Lastensuojelulaki 417/2007*
- *Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013 (voimaan 1.8.2014)*
- *Perusopetuslaki 628/1998*
- *Suomen perustuslaki 731/1999*
- *YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus SopS 60/1991*
- *YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva sopimus SopS 6/1976*
- *Uudistettu Euroopan neuvoston sosiaalinen peruskirja SopS 78-80/2002*

3. KOULUUN PÄÄSY SUOMESSA

Kaikilla lapsilla on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Perusopetusta koskevasta lainsäädännöstä on kuitenkin ollut erilaisia tulkintoja ennen eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen kannanottoa joulukuussa 2013. On ollut tilanteita, joissa vakituisen asuinkunnan puute on estänyt koulunkäynnin tai viivyttänyt kouluun pääsyä. Toisaalta on löydetty myös ratkaisukeskeisiä käytäntöjä ilman kotikuntaa olevan oppilaan koulunkäyntiin esimerkiksi liittyen henkilötunnuksettoman oppilaan tietojen rekisteröintiin. Opetus- ja kulttuuriministeriö on ilmoittanut kouluttavansa opetustoimien henkilökuntaa keväällä 2014, ja koulutuksessa käsitellään myös paperittomien oikeutta koulunkäyntiin. Tarkoituksena on varmistaa, että lakia tulkitaan jatkossa oikein.

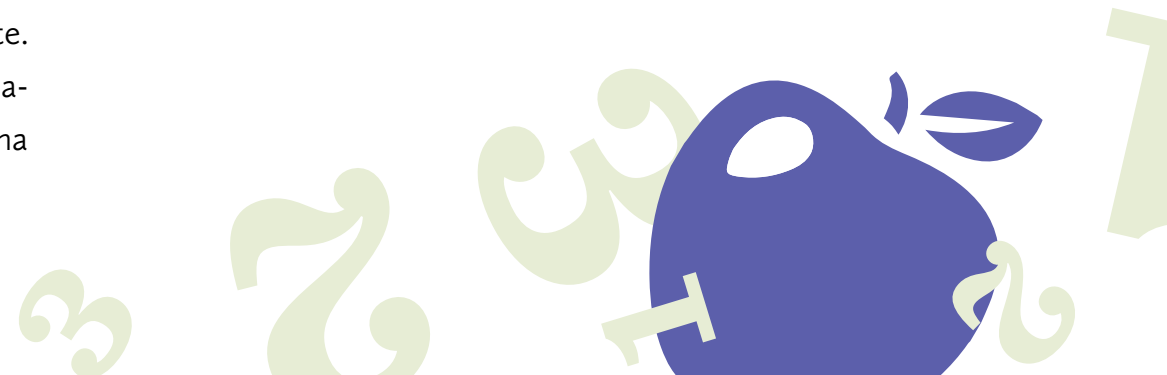
ESTEITÄ KOULUUN PÄÄSYSSÄ

Kaikkien lasten oikeus maksuttomaan perusopetukseen ei aina käytännössä toteudu parhaalla mahdollisella tavalla. Suomessa on kokemusta lähinnä paperittoman kaltaisessa tilanteessa olevien lasten koulunkäynnistä. Hankaluuksia on aiheuttanut vakituisen asuinpaikan puute. Kunnilla on tähän asti ollut erilaisia käytäntöjä. Esimerkiksi EU-kansalainen, joka ei ole rekisteröitynyt ja jolla ei ole kotikuntaa, ei ole aina päässyt kouluun.

On myös lapsia, jotka odottavat laillisesti oleskelulupapäätöstä ja jotka saattavat joutua odottamaan koulupaikkaa pitkään. Näin on ollut joidenkin turvapaikkaa hakevien lasten kohdalla, jotka ovat odottaneet siirtoa toiseen vastaanottokeskukseen.

Tätä julkaisua kirjoitettaessa lapsia otetaan Suomessa edelleen säilöön. Säilöönoton perusteista on säädetty Suomen ulkomaalaislaissa. Myös säilöön otettujen lasten pääsy kouluun on turvattava. Säilöönotto voi keskeyttää lasten koulunkäynnin, eikä säilöönottokeskuksessa ole mahdollisuutta koulunkäyntiin. Suomi on saanut huomautuksen lasten säilöönotosta YK:n lapsen oikeuksien komitealta.

Opettajan vaitiolovelvollisuudesta huolimatta paperittomat voivat pelätä, että opettaja tai joku muu opetusviranomaisilmoittaa luovuttomasta oleskelusta poliisille. On mahdollista, etteivät monet paperittomat uskalla lähettää lapsiaan kouluun, koska pelko kiinnijäämisestä on suuri. Paperittomat eivät välttämättä edes tiedä, että heidän kouluikäisillä lapsillaan on oikeus perusopetukseen.

MITEN HELPOTTAJAA JATKOSSA PAPERITTOMIEN PÄÄSYÄ KOULUUN?

Jotta esteet kouluun pääsyn tiellä voidaan poistaa, on tärkeää saada lisää kokemuksia paperittomien lasten koulunkäynnistä. Paperittomien tietämättömyys omista oikeuksistaan sekä pelko kiinnijäämisestä voivat estää lasten koulunkäynnin. On etsittävä keinoja varmistaa, ettei esimerkiksi maastapoistamisen pelko estä koulunkäyntiä. Paperittomien oikeuksista tiedottamista on jatkettava, jotta paperittomat tietävät, että heidän lapsillaan on oikeus käydä koulua Suomessa.

Paperittomien lasten kouluun pääsyn toteutuminen edellyttää myös viranomaisten koulutusta ja selkeää ohjeistusta. On varmistettava, ettei ole hallinnollisia vaatimuksia tai menettelyitä, jotka käytännössä

Vaihtelevat käytännöt ja epäselvyys viranomaisten toimintatavoista heikentävät paperittomien luottamusta oikeuksiensa toteutumiseen.

vaikeuttavat lasten pääsyä kouluun. Kaikkien lasten tulee päästä viipymättä kouluun. Vaihtelevat käytännöt ja epäselvyys viranomaisten toimintatavoista heikentävät paperittomien luottamusta oikeuksiensa toteutumiseen.

Lähteet ja lisätietoa:

Apulaisoikeusasiamiehen tiedote: "Kunnan tulee järjestää perusopetusta kaikille kunnassa asuville lapsille", Apulaisoikeusasiamies 19.12.2013.
<http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/pubman/templates/2.htm?id=1022>

YK:n lapsen oikeuksien komitean 57. istunnon Suomea koskevat päätelmät 2011: http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/LOS_Komitean_Paatelmat_2011.pdf

Suomen lainsäädäntö ja Suomea sitovat kansainväliset sopimukset löytyvät osoitteesta www.finlex.fi:

- *Ulkomaalaislaki 301/2004*

4. LÄHTÖKOHTIA PAPERITTOMAN LAPSEN KOHTAAMISEEN

Paperittoman arkea määrittää usein jatkuva muutos sekä epävarmuus omasta ja läheisten tulevaisuudesta. Jokaisella paperittomalla lapsella on kuitenkin oma yksilöllinen elämäntarinansa. Luottamuksen rakentaminen on paperittoman lapsen ja opettajan välillä erityisen tärkeää. Opettajan vaitiolovelvollisuudesta huolimatta paperittomat voivat pelätä, että opettaja tai joku muu opetusviranomainen ilmoittaa luvattomasta oleskelusta poliisille.

Luottamuksen rakentaminen on paperittoman lapsen ja opettajan välillä erityisen tärkeää.

KOULUUN PÄÄSY ON TÄRKEÄÄ PAPERITTOMALLE LAPSELLE

Koulussa käyminen tarkoittaa muutakin kuin yksittäisten taitojen, kuten lukemisen ja laskemisen, opettelua. Koulu on paikka, jossa opitaan ottamaan asioista selvää ja hahmottamaan maailmaa. Koulussa opitaan, mikä yhteiskunta on, sekä mitkä ovat omat toimintamahdollisuudet yhteiskunnassa. Tätä tietoa tarvitsee myös paperiton lapsi. Koulussa paperiton lapsi saa myös sosiaalisia kontakteja. Säännölliset kontaktit samanikäisiin lapsiin voivat muuten jäädä syntymättä mahdollisesti eristäytyneessä arjessa. Rutiinit koulussa sekä hyvä vuorovaikutussuhde opettajan ja oppilaan välillä voivat vahvistaa lapsen ja nuoren turvallisuudentunnetta.

MONET TEKIJÄT VAIKUTTAVAT PAPERITTOMAN LAPSEN TILANTEeseen

Paperittoman lapsen kohtaavan on tärkeää ymmärtää paperittomuuteen liittyviä haasteita. Lapsi tulee kuitenkin kohdata ensisijaisesti lapsena, ei maahanmuuttajana, ulkomaalaisena tai paperittomana. Kaikki paperittomat lapset eivät ole samanlaisessa tilanteessa, vaan esimerkiksi lapsen ikä, vanhempien oleskelulupa tai sen puute, aikaisemmat kokemukset lähtömaassa ja maahanmuuttoon liittyvät kokemukset, sosiaaliset verkostot, perhesuhteet sekä sukupuoliroolit vaikuttavat siihen, miten paperittomuus vaikuttaa lapsen elämään. Näillä tekijöillä voi olla myös vaikutusta koulunkäyntiin.

Paperittoman lapsen tai hänen läheistensä on usein vaikeaa hakea apua ja puolustaa oikeuksiaan.

Osalla paperittomista on taustallaan kokemuksia esimerkiksi sodasta ja muista vaikeista tilanteista. Joillakin paperittomilla on taustallaan traumaattisia kokemuksia. Ihminen voi oirehtia traumaattisia kokemuksiaan pitkänkin ajan päästä esimerkiksi erilaisilla kiputiloilla. Toisaalta paperittomuus tuo jo sinällään monia stressitekijöitä ihmisen elämään. Uuteen maahan muuttaminen tuo haasteita useimmille muuton kokeville lapsille.

Jatkuva huomion keskittäminen paperittomuuteen ja maahanmuuttoon liittyviin haasteisiin voi kuitenkin rajoittaa lapsen identiteettiä ja olla leimaavaa. Arjen vuorovaikutustilanteissa ei paperittoman lapsen paperittomuutta tai kulttuuritaustaa ole tarpeettomasti syytä korostaa. Toisaalta esimerkiksi lapsen kokemaa epävarmuutta ja huolta omasta tai läheisen elämäntilanteesta ei saisi torjua, vaan aikuisen tulee olla valmis kohtaamaan lapsen mieltä askarruttavat asiat.

PAPERITTOMAT LAPSET OVAT ERITYISEN HAAVOITTUVA RYHMÄ

Paperittomien lasten elämäntilanteessa yhdistyvät useat haavoittuvaisuutta lisäävät tekijät. Heillä on vaara syrjäytyä lähes täysin ympäröivästä yhteiskunnasta. Paperittoman lapsen tai hänen läheistensä on usein vaikeaa hakea apua ja puolustaa oikeuksiaan. Paperittoman lapsen perheenjäsenet voivat joutua esimerkiksi kiskonnantapaisen työsyönnän tai muunlaisen hyväksikäytön kohteeksi. Joskus paperittomat voivat päätyä ihmiskaupan kohteeksi.

Yksi huomioitava ryhmä ovat Suomessa paperittomana oleskelevat tai oleskeluluvan saamisen näkökulmasta epävarmassa tilanteessa elävät alaikäiset nuoret, jotka täyttävät pian 18-vuotta. Heidä ei täysi-ikäisyyden jälkeen suojaa lapsen oikeudet. Iso osa maahanmuuttoon liittyvistä kokemuksista on kuitenkin tapahtunut heidän ollessaan lapsia.

MUITA KOHTAAMISESSA HUOMIOITAVIA ASIOITA

Jos yhteistä kieltä ei ole, vuorovaikutus on usein haastavaa. Tulkkia tulee käyttää ainakin sellaisissa tilanteissa, joissa tiedonkulun varmistaminen on erityisen tärkeää. Tulkin on hyvä olla ammattilainen ja tulkkauksilanteen alussa kannattaa tarkistaa, että tulkki ja tulkattava ymmärtävät toisiaan. Tulkkia käytettäessä on varmistettava, että tulkkauksilanteen luottamuksellisuus on tehty selväksi kaikille osapuolille.

Erilaiset opitut viestintä- ja toimintamallit vaikuttavat vuorovaikutustilanteisiin. Myös paperittomia esimerkiksi työssään kohtaavan henkilön on hyödyllistä kehittää kulttuurienvälisen vuorovaikutuksen osaamistaan. Jos lapsi kaipaa tukea epävarman elämäntilanteensa vuok-

Yhden oikeuden toteutuminen usein vahvistaa muiden oikeuksien toteutumista.

si, tulee hänen voida hyödyntää esimerkiksi oppilashuollon palveluita. Kaikki paperittomat lapset eivät välttämättä tarvitse erityistä tukea.

Yhden oikeuden toteutuminen usein vahvistaa muiden oikeuksien toteutumista. Lapsen pääsy terveydenhuollon palveluihin, hyvät asuinolosuhteet, riittävä toimeentulo sekä kouluun pääsy vahvistavat kaikki paperittoman lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia.

OHJAAMINEN OIKEILLE TAHOILLE

Aina oma osaaminen ja ammattitaito eivät riitä. Alla esimerkkejä tahoista, joille voit ohjata kohtaamasi henkilön erilaisissa tilanteissa tai kysyä lisätietoa.

Global Clinic

Vapaaehtoisten lääkärien ja hoitajien ylläpitämä klinikka. Klinikkan puhelinnumero on 044 948 1698. Numerosta tavoittaa joko hoitajan, lääkärin tai lääketieteen kandidaatin, jolta saa mm. neuvoja siihen, mihin tai millä kiireellisyydellä tietyn terveysongelman kanssa tulee hakeutua hoitoon. Sähköpostiosoite: global.clinic.finland@gmail.com.

Kidutettujen kuntoutuskeskus

Kidutettujen kuntoutuskeskus on erikoissairaanhoidotasoinen poliklinikka, joka arvioi, hoitaa ja kuntouttaa Suomessa asuvia kidutuksen vuoksi traumatisoituneita turvapaikanhakijoita sekä heidän perheenjäseniään. Tutkimuksiin ja

hoitoon tarvitaan terveydenhuollon ammattilaisen lähete. Sähköposti: [kitu\(at\)hdl.fi](mailto:kitu(at)hdl.fi).

Lapsiasiavaltuutettu

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on edistää lasten oikeuksien toteutumista Suomessa. Valtuutetun verkkosivuilla osoitteessa www.lapsiasia.fi voi täyttää yhteydenottolomakkeen. Valtuutetun toimiston vaihteen numero on 0295 16001.

Monika-Naiset liitto ry

Järjestö tarjoaa tukea ja neuvontaa väkivaltaa kohdanneille tai sen uhan alla eläville maahan muuttaneille naisille. Puhelut ovat luotamuksellisia, voi soittaa myös nimettömänä. Monika-Naisten valtakunnallinen, ympärivuorokautinen päivystävä puhelin on 09 692 2304 ja sähköposti: [info\(at\)monikanaiset.fi](mailto:info(at)monikanaiset.fi).

Oppilashuolto

Suomen kouluissa toimii oppilashuoltoryhmä, jonka tarkoitus on edistää oppilaan hyvinvointia. Ryhmään kuuluvat yleensä rehtori, terveydenhoitaja, koulukuraattori, koulupsykologi ja erityisopettaja. Oppilashuolto on maksutonta. Kysy oppilashuollon yhteystiedot siitä koulusta, jossa oppilas käy koulua.

Pakolaisneuvonta ry

Pakolaisneuvonta ry on kansalaisjärjestö, jonka päätehtävä on antaa oikeudellista apua turvapaikanhakijoille Suomessa. Helsingin toimiston osoite on Kaisaniemenkatu 4 A, 6.krs, 00100 Helsinki. Puhelinnumero: 075 7575 100. Sähköposti: [pan\(at\)pakolaisneuvonta.fi](mailto:pan(at)pakolaisneuvonta.fi).

Pro-tukipiste ry

Järjestö tarjoaa nimettömiä ja maksuttomia sosiaali- ja terveystalvuluja sekä oikeudellista neuvontaa seksi- ja erotiikka-alalla työskenteleville ihmisille. Pro-tukipiste Helsinki osoite: Vilhonkatu 4 B 20, puh. 09 2512 730; sähköposti: toimisto(at)pro-tukipiste.fi. Pro-tukipiste Tampere osoite: Aleksis Kiven katu 10 E, puh. 03 3454 2200; sähköposti: tampere(at)pro-tukipiste.fi. Verkko-osoitteet: www.pro-tukipiste.fi, facebook.com/protukipiste, twitter.com/protukipiste.

Rikosuhripäivystys

Auttavassa puhelimessa päivystetään ma–ti klo 13–21 ja ke–pe klo 17–21, puhelinnumero 0203 16116. Järjestö tarjoaa rikoksen uhrille mahdollisuuden keskustella henkilön kanssa, jolla on kokemusta rikoksen uhrin kohtaamisesta. Juristin puhelinneuvonta päivystää ma–to klo 17–19, puhelinnumero 0203 16117. Neuvonnassa rikoksen uhri saa mahdollisuuden tarkistaa juridisia oikeuksiaan ja saada näihin asioihin liittyvää ohjausta.

SOS-kriisikeskus

Helsingin SOS-kriisikeskus tarjoaa nopeaa kriisiapua. Yhteyttä voi ottaa nimettömästi ja ilman lähetettä. Kriisivastaanotto 09 4135 0510, Crisis service for foreigners 09 41350 501. Verkko-kriisikeskus Tukinet: www.tukinet.net, Selma-Oma-apuohjelma traumaattisiin kriiseihin: www.e-mielenterveys.fi. Valtakunnallinen kriisipuhelin 01019 5202 (vain suomeksi). Lisätietoja: www.mielenterveysseura.fi/sos-kriisikeskus.

Vailla vakinaista asuntoa ry

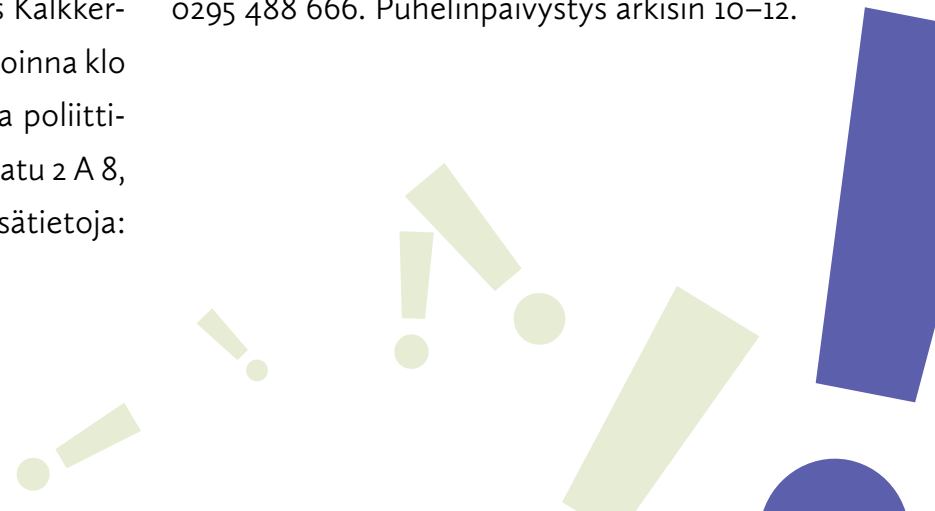
Vva ry toimii kolmannella sektorilla asunnottomien edunvalvojana vaikuttaen yksilötasolla kunkin asunnottoman tilanteeseen sekä yhteiskunnallisella tasolla lainsäädäntöön. Yhdistys ylläpitää Helsingissä yökeskus Kalkkersia osoitteessa Mäkelänkatu 50 B. Avoimna klo 22–06. Yhdistys on uskonnollisesti ja poliittisesti riippumaton. Osoite Kinaporinkatu 2 A 8, 00500 Helsinki, puh. 044 7044310 Lisätietoja: <http://www.vvary.fi/>.

Vapaa Liikkuvuus -verkosto

Verkosto neuvoo ulkomaalaisia kaikissa ulkomaalaisasioihin liittyvissä kysymyksissä. Neuvontaa joka maanantai klo 15–17 osoitteessa Päijänteentie 35, puh. 040 241 0662 (arkisin 8–12), sähköposti: vapaaliikkuvuus(at)gmail.com. Lisätietoja: www.vapaaliikkuvuus.net.

Vähemmistövaltuutettu

Vähemmistövaltuutetun tehtävänä on edistää etnisten vähemmistöjen ja ulkomaalaisten asemaa Suomessa sekä ehkäistä etnistä syrjintää. Vähemmistövaltuutetun puoleen voi kääntyä esimerkiksi, jos on omakohtaisesti kokenut etnistä syrjintää tai on muuten havainnut sitä tapahtuvan. Asiakaspalvelunumero: 0295 488 666. Puhelinpäivystys arkisin 10–12.

Lähteet ja lisätietoa:

Antikainen, Ari, Rinne, Risto & Koski, Leena. *Kasvatussosiologia*. Juva: WSOY (2000).

Arvonen, Anu, Katva, Liisa & Nurminen, Anne. Maahanmuuttajanuori ja oppimisen haasteet – näkökulmia oppimisvaikeuksien tunnistamiseen (s.64-92). *Maahanmuuttajien oppimisvaikeudet*. Leena, Nissilä, Hanna-Mari Sarlin (toim.). Keuruu: Opetushallitus (2009).

Hautamäki, Jarkko, Scheinin, Patrik & Arinen, Pekka. Episteeminen mentaliteetti – ajattelun ja tiedonhankinnan taidot koulussa (s.65-86). *Oppimaan oppiminen ala-asteilla. Oppimistulosten arviointi 3/1999*. Opetushallitus. Helsinki: Yliopistopaino (1999).

PICUM (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants) *Children First and Foremost A guide to realising the rights of children and families in an irregular migration situation* (2013).

PICUM (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants) *Undocumented Children in Europe: Invisible victims of immigration control* (2009).

Pollari, Jorma & Koppinen Marja-Leena. *Maahanmuuttajan kohtaaminen ja opettaminen*. Juva: PS-kustannus (2011).

Riitaoja, Anna-Leena, *Toiseuksien rakentuminen koulussa: tutkimus opetussuunnitelmista ja kahden helsinkiläisen alakoulun arjesta*. Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitos; 346 (2013).

Schubert, Carla, Traumaattisten kokemusten vaikutus oppimiseen (s.167-178). *Maahanmuuttajien oppimisvaikeudet*. Leena, Nissilä, Hanna-Mari Sarlin (toim.). Keuruu: Opetushallitus. (2009).

Sigona, Nando. & Hughes, Vanessa. *No Way Out No Way In. Irregular migrant children and families in the UK*. Research report. The University of Oxford (2012).

Talib, Mirja-Tytti, *Eksotiikkaa vai ihmisarvoa. Opettajan monikulttuurisesta kompetenssista*. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura (2005).

Talib, Mirja, Löfström, Jan & Meri, Matti. *Kulttuurit ja koulu. Avaimia opettajille*. Vantaa: WSOY (2004).

SANASTO

Asumisperustaisuus: Järjestelmä, jonka mukaan henkilön kotikunta vastaa tämän sosiaali- ja terveyspalveluista.

Ihmiskauppa: Ihmiskauppa on vakava rikos ja ihmisoikeusloukkaus, jossa hyväksikäytetään ja kontrolloidaan toista ihmistä. Ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa on säädetty rikoslain nojalla rangaistaviksi teoiksi. Ulkomaalaislaissa on säännelty oleskeluluvan myöntämisestä ihmiskaupan uhrille. YK:n ihmiskauppaa koskevassa lisäpöytäkirjassa ilmiön määritelmä muodostuu kolmesta kriteeristä, joiden kaikkien tulee täytyä: toiminta, keino ja tarkoitus. Ihmiskaupalla tarkoitetaan riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttöä. Hyväksikäytöksi katsotaan vähintään toisen hyväksikäyttö prostituutiotarkoituksessa tai muut seksuaalisen hyväksikäytön muodot, pakkotyö tai pakollinen palvelu, orjuus tai muu orjuuden kaltainen käytäntö tai orjuuden kaltaiset olot tai elinten poistaminen.

Ihmisoikeudet: Ihmisoikeudet ovat lähtökohtaisesti universaaleja, eli ne kuuluvat kaikille ihmisille kaikkialla. Vain tietyt ihmisoikeudet, kuten äänioikeus, on rajoitettu koskemaan pelkästään esimerkiksi tietyn valtion kansalaisia. Juridisesti ihmisoikeuksiksi katsotaan ne

oikeudet, jotka on turvattu kansainvälisissä valtioiden välisissä sopimuksissa.

Kansainvälinen suojelu: Suomen lainsäädännössä kansainvälinen suojelu sisältää oleskeluluvan turvapaikan perusteella, toissijaisen suojelun perusteella tai humanitaarisen suojelun perusteella. Turvapaikka, eli pakolaisstatus, myönnetään henkilökohtaisen vainon perusteella. Vainon syyn tulee olla alkuperä, uskonto, kansallisuus, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuuluminen tai poliittinen mielipide. Lisäksi edellytetään, ettei henkilö voi turvautua oman maansa suojeluun. Toissijaista suojelua voidaan myöntää, kun turvapaikan edellytykset eivät täyty, mutta henkilöä uhkaa kotimaassaan tai pysyvässä asuinmaassaan kuolemanrangaistus, teloitus, kidutus tai muu epäinhimillinen tai ihmisarvoa loukkaava kohtelu tai rangaistus. Toissijaista suojelua voidaan myöntää myös, jos henkilö on vaarassa joutua vakavaan henkilökohtaiseen vaaraan kotimaassa vallitsevan aseellisen selkkauksen vuoksi. Oleskeluluvan humanitaarisen suojelun perusteella saanut henkilö ei voi palata kotimaahansa ympäristökatastrofin tai maassa vallitsevan huonon turvallisuustilanteen takia.

Kiskonnantapainen työsyryntä: Kiskonnantapainen työsyryntä on rikos. Jos työsyryntä asetetaan työnhakija tai työntekijä huomattavan epäedulliseen asemaan käyttämällä hyväksi työnhakijan tai työntekijän taloudellista tai muuta ahdinkoa, riippuvaista asemaa, ymmärtämättömyyttä, ajattelemattomuutta tai tietämättömyyttä, tekijä on tuomittava kiskonnantapaisesta työsyryntästä. Epäedullinen asema voi ilmetä esimerkiksi muihin työntekijöihin verrattuna huomattavasti alhaisemman palkan maksamisena tai epäasiallisina työaikoina. Ulkomaalaislaissa on säännelty kiskonnantapaisen työsyryntän uhrin oleskeluluvasta.

Laiton maahantulo ja maassa oleskelu: Suomen rajan ylittäminen tai ylittämisen yritys ilman siihen oikeutavaa passia tai muuta matkustamisoikeuden osoittavaa asiakirjaa tai muuten rajan ylittämisestä annettujen säännösten rikkominen on rikos, josta voidaan rikoslain mukaan rangaista sakolla tai enintään vuoden vankeudella. Laittomasta maassa oleskelusta voidaan ulkomaalaislain mukaan rangaista sakkoon ulkomaalaisrikkomuksesta. Ks. myös ”Oikeus hakea turvapaikkaa”.

Moninkertainen haavoittuvaisuus: Paperiton lapsi on lapsi, maahanmuuttaja sekä paperiton. Tästä syntyy paperittoman lapsen moninkertainen haavoittuvaisuus. Paperittoman lapsen on erityisen vaikeaa puolustaa oikeuksiaan ja vaikuttaa omaan elämäänsä.

Oikeus hakea turvapaikkaa: Jokaisella on oikeus hakea kansainvälistä suojelua. Oikeus hakea turvapaikkaa ja ehdoton palautuskielto ovat perustavanlaatuisia ihmisoikeuksia, joita ei voi rajoittaa missään olosuhteissa. Palautuskiellon mukaan ketään ei saa palauttaa maahan, jossa hän on vaarassa joutua kidutuksen tai muun epäinhimillisen tai halventavan kohtelun kohteeksi.

Oikeus terveyteen: Oikeus terveyteen on jokaisen oikeus mahdollisimman korkeaan saavutettavissa olevaan fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen. Oikeus terveyteen on laaja ja se kattaa paljon muutakin kuin ainoastaan oikeuden olla terve tai oikeuden terveystalouteihin. Oikeus terveyteen on perustavanlaatuinen jakamaton ihmisoikeus, josta on säädetty kansainvälisesti ja oikeudellisesti sitovasti.

Oikeus maksuttomaan perusopetukseen: Kaikilla lapsilla on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Tämä oikeus on määritelty niin kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa kuin Suomen lainsäädännössä.

Paperiton: On valtion alueella ilman laillista oleskeluoikeutta. Paperiton on henkilö, jonka oleskelu ei ole virallisesti viranomaisten tiedossa tai sallimaa. Paperiton oleskelee maassa luvattomasti tai on ylittänyt myönnetyn oleskeluluvan. Turvapaikanhakuprosessissa olevia henkilöitä ei lasketa paperittomiksi, sillä heillä on lupa oleskella Suomessa turvapaikkahakemuksen käsittelyn ajan. Heistä voi tulla paperittomia, jos he jäävät Suomen kielteisen päätöksen saatuaan.

Perheenyhdistäminen: Oleskeluluvan Suomesta saaneella henkilöllä (perheenkokoaja) on yleensä oikeus perheenyhdistämiseen. Oleskelulupa perhesiteen perusteella edellyttää yleensä, että perheenjäsenen toimeentulo on turvattu. Menettelyyn ja luvan saamiseen vaikuttaa se, millä perusteella perheenkokoaja on oleskeluluvan saanut. Esimerkiksi kansainvälistä suojelua

saaneen perheenjäseneltä ei toimeentuloa edellytetä, kun perhe on muodostettu ennen perheenkokoajan Suomeen tuloa. Vaadittavasta toimeentulosta löytyy lisätietoa Maahanmuuttoviraston verkkosivuilta.

Säilöönotto: Ulkomaalaisen henkilön säilöön ottamisesta on säädetty ulkomaalaislaissa. Ulkomaalainen henkilö voidaan ottaa säilöön esimerkiksi tilanteessa, jossa voidaan perustellusti olettaa, että henkilö piileskelemällä tai muulla tavoin pyrkii hankaloittamaan itseään koskevaa päätöksentekoa tai maasta poistamista. Säilöönotto on pakkokeino.

